

Печенко І.П.

к. пед. н., доцент кафедри теорії

і методики дошкільної освіти,

Уманський державний педагогічний

університет імені Павла Тичини

ВПЛИВ ЗАСОБІВ МАСОВОЇ ІНФОРМАЦІЇ НА ПРОЦЕС СОЦІАЛІЗАЦІЇ ОСОБИСТОСТІ ДИТИНИ

У статті автор звертається до вивчення процесу соціалізації особистості у дитинстві з позиції його специфіки у сучасних умовах соціальної нестабільності, зокрема через обґрунтування впливу засобів масової інформації на процес соціалізації особистості дитини.

In the article an author speaks to the study of process of socialization of personality in childhood from position of his specific in the modern terms of social instability, in particular through of influencing of mass medias on the process of socialization of personality of child.

Сутнісною характеристикою життя у сучасному світі стали швидкі зміни. Науковці констатують, що «прискорення темпів соціальної динаміки, перетворення старих і виникнення нових соціальних структур, трансформація соціальних ідеалів і цінностей неминуче зададуть нові параметри протікання соціалізації, пред'являючи до її суб'єкта підвищені вимоги у формуванні нових моделей соціальної поведінки, конструюванні персональної системи цінностей і ідентифікації структур особистості» [2, 49]. Актуальність досліджуваної проблеми соціалізації особистості у дошкільному дитинстві визначається реальними соціальними протиріччями сучасної дійсності. Звідси мета статті зумовлюється потребою в обґрунтуванні чинників процесу соціалізації особистості у дитинстві та його специфіки у сучасних умовах соціальної нестабільності.

Як складний багатовимірний феномен дитинство, маючи біологічну основу, опосередковується різними соціально-культурними факторами. Як особливий соціальний феномен дитинство носить конкретно-історичний характер. У різні історичні періоди розвитку суспільства воно мало різне трактування, зміст і структуру, при цьому різним було і ставлення дорослих до дитинства. Сьогодні дитинство хоча і визнається самоцінним, самобутнім і неповторним періодом життя особистості, водночас на тлі суспільного буття воно, за образним висловом Д.І. Фельдштейна, «затиснене» певними реальними можливостями, обумовленими не тільки віком, але і всією системою суспільних зв'язків, що визначають соціальний стан дитинства у його узагальненому розумінні у сучасному соціумі.

Психологи одноставно стверджують: у дитинстві закладається фундамент особистості – формуються її основні мотиваційні, інструментальні та стильові риси, первинні етичні поняття та категорії, здатність бачити прекрасне навколо себе. У свідомості дитини виникає розуміння власних можливостей та свого місця в системі суспільних відносин. Дитина поступово входить в суспільне середовище, формується як особистість, яка постійно розвивається. Перетворення людського індивіда на особистість відбувається у процесі соціалізації. Соціалізація, таким чином, є процесом входження дитини у соціальне середовище, що включає в себе засвоєння мови, норм і правил поведінки, моральних цінностей – тобто всього того, що складає культуру суспільства. Соціалізація як процес поступового входження дитини у світ конкретних соціальних зв'язків і освоєння соціокультурного простору забезпечує становлення і розвиток дитини, формування її особистості. Соціалізацію проходять усі діти, починаючи з самого народження, набуваючи певної системи знань та уявлень про соціальний світ, засвоюючи норми і правила поведінки у суспільстві, оволодіваючи певними вміннями і соціальними навичками, культурою свого народу.

Процес соціалізації започатковується з перших років життя людини. У його основі лежать зв'язки між індивідуумами і набуття дитиною соціальних звичок на цій основі. Частково цей процес залежить від вроджених механізмів і дозрівання нервової системи, але насамперед він визначається тим соціальним досвідом, який людина засвоює протягом життя. При цьому дитина, включаючись у різноманітні суспільні відносини, переводить їх у внутрішній план, засвоює загальнолюдські цінності, які в подальшому відтворює у своїй діяльності, разом з тим збагачуючи її своїм розумінням відображеної дійсності. Особисте ставлення людини до об'єктів і явищ довкілля визначає і вибір нею стратегії поведінки. Зокрема, бажання

зрозуміти іншого, повага до нього, актуалізація значущості взаємодії з об'єктами і явищами соціальної дійсності засвідчують позитивне ставлення до людей та до світу в цілому. Натомість, поведінка, що вступає у протиріччя з прийнятими у суспільстві моральними нормами, продиктована агресивністю, страхом, невпевненістю стосовно людей, об'єктів, подій. У процесі становлення чітких поглядів на світ і на себе, діти починають поступово розуміти, якими вони хочуть стати і мають бути, у них виробляється певна система вартостей і власна життєва позиція. Так соціальний образ світу, що складається у свідомості дитини, набуває впливу на її дії, вчинки та на життя в цілому. Вікові особливості дітей-дошкільників – відкритість світу, казково-міфічне світосприйняття, допитливість, значна емоційність, навіюваність, сприйнятливість, здатність до наслідування, підвищена рухова активність, наївність і безпосередність – створюють загрозу закріплення та інтеграції негативних проявів. І якщо у цей відповідальний і значущий період дитиною не займаються і не приділяють їй достатньої уваги, виникають затримка і негармонійність розвитку, неуспішність і непродуктивність діяльності, порушення у процесах самовизначення, реалізації особистісного потенціалу, психологічна вразливість дитини. Отже, період «соціального розгортання» відбувається протягом дитинства у результаті взаємодії з соціальним середовищем, яке здійснює свій вплив соціалізацію через різні соціальні чинники, серед яких серед яких усе більшого значення набуває вплив інформаційного простору. Система масової інформації стає основним засобом формування суспільної свідомості, поширення економічних політичних і культурних ідей. Масова комунікація (преса, радіо, кіно, телебачення, комп'ютерні мережі) як різновид масового спілкування людей має певну соціальну спрямованість, що виражає інтереси великих соціальних груп. Засоби масової інформації (ЗМІ) виступають джерелом інформації та просвітництва й впливають на засвоєння людьми різного віку широкого спектру соціальних норм, формування ціннісних орієнтацій. В умовах сьогодення засоби масової інформації є не тільки провідником суспільно значущої інформації, а, певним чином, самостійно детермінують шляхи та форми соціальної комунікації. У основі соціально-психологічних функцій ЗМІ (соціальна орієнтація, афіліація, контакт з іншими, самоствердження, емоційна розрядка) лежать потреби суспільства в цілому, а також окремих соціальних груп і людей.

Психологи зазначають, що дитяча картина світу, як особлива система значень, уявлень, ставлення дитини до навколишньої дійсності, інших людей та самої себе в сучасному соціокультурному просторі, на відміну від інших епох, формується в умовах «інформаційного буму» під впливом засобів масової інформації, зі значною перевагою візуальних образів теле-, відео- і комп'ютерного екрану. Тому психолого-педагогічна громадськість б'є на сполох, загострюючи питання про наслідки впливу екрану на фізичні, естетичні, психологічні, соціальні та інші параметри становлення особистості. Серед основних тенденцій такого впливу В.В. Абраменкова виокремлює наступні:

1. Перевага візуальної інформації теле-, відео- і комп'ютерного екрану, який певним чином викривлює зображення предметів, викликає деформацію у сенсорній системі дитини, у процесах сприйняття нею навколишньої дійсності та понятійного мислення, що знаходиться у дитинстві на стадії становлення.

2. У дитини формується психологічна залежність від екрану, що у результаті може призвести до відчуження від живого спілкування з іншими людьми, до звуження сфери спільної діяльності дитини і дорослих у сім'ї.

3. Екран стає заміником традиційної дитячої гри, у тому числі колективної гри з однолітками, яка є необхідною умовою психічного та соціального розвитку дитини, її особистісного становлення.

4. Екранні образи, володіючи властивістю закарбовуватися у свідомості, із джерела інформації перетворилися на джерело трансформації картини світу сучасної дитини, що призводить до переоцінки традиційної системи цінностей та образу життя. Зокрема, це торкнулося такої духовної заміни:

- а) мозаїчність, тобто розчленованість образів як агресія щодо живих істот і матеріальних предметів – на протипагу цінності живого і цілісного світу;
- б) конвеєр шаблонних прийомів та образів слугує заміником високої естетичної потреби дитини у прекрасному;
- в) полегшене ставлення до життя і смерті на протипагу благоговіння перед їхньою таємністю, розмивання межі дозволеного в уявленнях про моральну поведінку на протипагу чіткої системи заповідей;
- г) рання сексологізація та еротизація дитячої свідомості на протипагу цнотливому ставленню до інтимної сфери життя;
- д) інокультурні форми і зразки підміняють національні традиції і ритуали.

5. Екран для сучасної дитини є не стільки інформатором та джерелом побудови картини світу, скільки її конструктором, агресивно програмуючим стиль життя, «нову мораль» і систему цінностей [1, 311].

Останнім часом з'являється усе більше інформації про специфіку сприйняття дітьми екранних образів: інформація, яка отримується дитиною з екрану, сприймається нею як істина, а образи, що побутують на екранах, володіють значущою силою навіювання і наслідування: діти не просто переглядають, а поглинають і засвоюють їх. Силу цієї дієвості науковці вбачають не лише у особливих технічних ефектах, а у першу у підвищеній віковій дитячій чутливості, оскільки дитина, в силу нестійкості психіки, не здатна самотійно захистити себе від негативної інформації. Тому у багатьох

країнах (Германії, Швеції тощо) функцію такого захисту взяла на себе держава, законодавчо обмежуючи доступ дитини до телепередач, у яких панує засилля насилля, розпусти, реклама алкоголю і тютюну, а також увівши заборону на рекламні ролики, орієнтовані на дітей молодше 12 років. Урядом США у 1996 році прийнято постанови, на основі яких держава вимагає від усіх без винятку телекомпаній відведення як мінімум 3 годин на тиждень на освітні та інформаційні програми для дітей. Водночас, психологами США створено спеціальну програму «грамотного поводження» зі ЗМІ для дітей дошкільного та шкільного віку, до якої ввійшли спеціальні заняття, тренінги, дискусії, на яких дітей навчають критично ставитися до телебачення, розрізняти фантазію та реальність на екрані [7, 23].

Сьогоднішнім дітям України випало жити в умовах штучного насадження (у тому числі і засобами масової інформації) культу грошей, матеріальних цінностей, фізичної сили, тілесних утіх, красивого життя. Діти як телеглядачі постійно поповнюють свої уявлення повідомленнями про скоєні крадіжки, розбій, поранення і вбивства. Психологічні особливості цих знань та уявлень полягають у тому, що вони стають органічною складовою життєвого досвіду дітей, а в окремих випадках джерелом такого досвіду. Завдяки ЗМІ ранні враження дитинства пов'язані з конкурсами краси, банками, виграними мільйонами, доступними іномарками, різними інтимними проблемами... Дитяче буття набуває дорослого забарвлення, при цьому культивуються органічні потреби, розпалюється жадоба насолод: «Бери від життя усе!» Практично усі канали подають інформацію без урахування специфіки дитячого сприймання і психології дитячої аудиторії. Це стосується і спеціальних програм, які створені для перегляду дітьми. Ситуація погіршується через безконтрольне розповсюдження відеопродукції та «піратських» комп'ютерних ігор. Завдяки їм уявлення про навколишній світ дитина отримує за допомогою комп'ютера, грається технічно досконалими іграшками, що призводить до ситуації, коли «розриваються тендітні зв'язки малюка з реальним світом, підміняючись віртуальним» [4, 10]. Отож, надзвичайно слушно і актуально звучить думка Н.М. Лавриченко: «...Необхідне реальне психолого-педагогічне консультування діяльності засобів масової інформації та відповідна експертиза їхньої продукції. Тут не йдеться про якусь цензуру. Але не може не йтися про безпеку наших дітей від педагогічних злочинів і загроз, свідомо чи несвідомо вчинюваних із застосуванням найпотужніших з будь-коли знаних людством засобів масового впливу на психіку та свідомість людей» [5, 316].

Отже, техносфера з одного боку створює нові можливості для розвитку

дитини, з іншого – формує слухача, глядача, тобто споживача тієї або іншої продукції. В.В. Абраменкова справедливо зазначає, що «...екран глибоко ввійшов у образ життя та свідомість сучасної дитини» [1, 318]. Нею сформульовані ті зміни, які проектуються засиллям цієї «системи глобального впливу» на багатомільйонну дитячу аудиторію. По-перше, це зміни у системі цінностей, зокрема базових потреб дитини, таких як потреба у грі, у спілкування з іншими людьми – дорослими та однолітками. По-друге, відбувається трансформація дитячої картини світу в іншу (віртуальну) реальність, заглиблюючи дитину у особливий змінений стан свідомості. По-третє, екран є конструктором «нової моделі», нових етичних норм, далеких від християнських заповідей [1, 318]. Отже, беручи до уваги ЗМІ як чинника соціалізації підростаючої особистості зазначимо, що ми, очевидно, стоїмо перед глобальними змінами системи соціальних зв'язків, установок, цінностей у дитячому товаристві. Риси характеру особистості, які традиційно вважалися позитивними починають втрачати свою цінність, оскільки у нових соціально-економічних умовах вони не відповідають соціальним потребам.

З іншого боку, демократичні тенденції розбудови громадянського суспільства, що позначаються процесами гуманізації та гуманітаризації, значною мірою суперечливі, але з чіткими ознаками потягу до джерел духовності та одвічних цінностей, в яких завжди зосереджувалося відчуття стабільності і захищеності. Духовність й визначає власне людську сутність людини, людське існування, животворяще буття людини у світі; бездуховність, навпаки є деструктивною, руйнівною, що призводить до самознищення. В.В. Зеньковський ще у середині 20-х років минулого століття писав: «Висока релігійна налаштованість дитячої душі має навколо себе таку холодну релігійну атмосферу нашого часу, таке релігійне одичання, що не варто дивуватися тому, що це джерело вищого духовного життя часто засмічується. Звичайно наші діти досить рано втрачають свою релігійну чуйність, і причина цього лежить у нашому безрелігійному житті, у нашому життєвому матеріалізмі, у нашому прагненні жити без Бога» [3, 204], – ці слова мають усі підстави актуально звучати у сучасній Україні. Ідеали суспільства споживання, людський егоцентризм, прагнення жити у комфорті, жадоба насолод, безупинна гонитва за прибутком і речами заведуть людство у безвихідь. І навряд чи без зміни орієнтирів у духовній ланці можна вирішити означені проблеми.

У сучасних умовах розповсюдження антикультури та контркультури «в найскрутнішому становищі опинилися зростаючі особистості, оскільки протиріччя розвитку, що властиві дитячим та юнацькому віку, значно посилюються в нинішній ситуації, в якій об'єктивно відбувається штучна затримка особистісного розвитку, інтенсифікується ріст квазіпотреб, квазіінтересів, відхилень у поведінці, проявляється підвищена тривожність»

[6, 47]. У таких умовах першорядного значення набуває головна для суспільства проблема – проблема майбутнього. На нашу думку, у концентрованому вигляді вона виражається в проблемі Дитинства. Тому в сучасних соціокультурних умовах великого значення набуває оволодіння людиною вмінням повноцінного використання потенціалу ЗМІ, а одним із чинників соціалізації особистості виступає медіа-освіта або вивчення закономірностей масової комунікації з метою запобігання їх негативного впливу на дитячу та молодіжну аудиторію.

ЛІТЕРАТУРА

1. Абраменкова В.В. Социальная психология детства: развитие ребенка в детской субкультуре. – М.; Воронеж: НПО «МОДЭК», 2000. – 416 с.
2. Авер'янова Г., Москаленко В. Особливості економічної соціалізації молоді в умовах трансформації українського суспільства // Практична психологія та соціальна робота. – 2004. – № 7. – С. 49-56.
3. Зеньковский В.В. Психология детства. – М., 1996. – 352 с.
4. Коментар до Базового компонента дошкільної освіти в Україні: Наук.-метод. посіб. / Наук. ред. О.Л. Кононко. – К., 2003. – 243 с.
5. Лавриченко Н.М. Педагогіка соціалізації: європейські абрисы. – К.: Віра Інсайт, 2000. – 444 с.
6. Фельдштейн Д.И. Психологические проблемы образования и самообразования современного человека // Приоритетные направления развития педагогических и психологических исследований. — М., Воронеж:, 2004. – С. 43-63.
7. Чорна Л. Чи потрібен дитині телевізор? // Дошкільне виховання. – 2003. – № 11. – С. 21- 23.